

Turanə Fazil qızı İsmaylova

Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun fəlsəfə doktoru proqramı üzrə doktorantı,

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin müəllimi

<https://orcid.org/0000-0001-6462-7759>

mail: turanaismaylova1122@gmail.com

[https://doi.org/10.69682/arti.2025.92\(5\).70-73](https://doi.org/10.69682/arti.2025.92(5).70-73)

**NECƏ ÖYRƏNMƏYİ ÖYRƏNMƏK: ÇƏTİN MÖVZULARI MƏNİMSƏMƏYƏ
KÖMƏK EDƏCƏK GÜCLÜ ZEHNİ VASİTƏ**

Turana Fazil Ismaylova

doctorial student in the program of doctor of philosophy

of the Institute of Education of the Republic of Azerbaijan,

lecturer at Azerbaijan State Pedagogical University

**HOW TO LEARN TO LEARN: POWERFUL MENTAL TOOLS TO MASTER COMPLEX
TOPICS**

Турана Фазиль гызы Исмаилова

*докторант по программе доктора философии Института Образования Азербайджанской
Республики,*

преподаватель Азербайджанского Государственного Педагогического Университета

**КАК НАУЧИТЬСЯ УЧИТЬСЯ: СИЛЬНЫЕ УМСТВЕННЫЕ СРЕДСТВА ДЛЯ
ОСВОЕНИЯ СЛОЖНЫХ ТЕМ**

Xülasə. Bu məqalədə müasir dövrdə "öyrənməyi öyrənmək" bacarığının əhəmiyyəti vurğulanaraq, Azərbaycan tarixinin tədrisində bu bacarığın tələbələrdə idrak fəallığını necə artırdığı araşdırılır. Fokuslanmış və yaygın düşüncə rejimləri, aralı təkrar, parçalama və metabilik kimi zehni strategiyaların tətbiqi tələbələrin yadda saxlama, tənqidi düşünmə və problem həll etmə bacarıqlarını inkişaf etdirir. Bu üsullar tarix fənnini sadəcə informasiyanın ötürülməsi vasitəsi kimi deyil, eyni zamanda fəal öyrənmə və vətəndaşlıq tərbiyyəsinin formalaşması üçün platforma kimi təqdim edir. Məqalədə bu strategiyaların Azərbaycan tarixi dərslərində tətbiq olunmasının tələbələrin həm akademik uğurlarına, həm də milli-mədəni kimliklərinin formalaşmasına töhfə verdiyi göstərilir.

Açar sözlər: idrak fəallığı, parçalama, metakognitiv bacarıqlar, tənqidi düşünmə, fəal öyrənmə, tələbə motivasiyası, ömürboyu öyrənmə

Abstract. This article emphasizes the importance of the skill of "learning how to learn" in the modern era and explores how it enhances cognitive engagement among students in the teaching of Azerbaijani history. It examines mental strategies such as focused and diffuse thinking modes, spaced repetition, chunking, and metacognitive skills, which help improve students' memory, critical thinking, and problem-solving abilities. These methods position history not merely as a subject for information transfer but as a platform for active learning and civic education. The article highlights how the application of these strategies in Azerbaijani history classes contributes to students' academic success as well as the formation of their national and cultural identity.

Keywords: Cognitive engagement, chunking, metacognition, critical thinking, active learning, student motivation, lifelong learning

Аннотация. В данной статье подчеркивается важность навыка «научиться учиться» в условиях современного мира и рассматривается его влияние на развитие познавательной активности студентов при изучении истории Азербайджана. Описываются ментальные стратегии, такие как сфокусированное и рассеянное мышление, интервальное повторение, структурирование информации (chunking) и метапознание, которые способствуют улучшению памяти, критического мышления и

навыков решения проблем. Эти методы представляют историю не просто как предмет передачи информации, а как платформу для активного обучения и гражданского воспитания. В статье подчеркивается, что применение таких стратегий на уроках истории Азербайджана способствует как академическим успехам студентов, так и формированию их национальной и культурной идентичности.

Ключевые слова: познавательная активность, структурирование информации, метапознание, критическое мышление, активное обучение, мотивация студентов, обучение на протяжении всей жизни

Giriş

Çətin mövzuları öyrənməkdə çətinlik çəkən tələbələrin əksəriyyəti əslində zəka çatışmazlığından deyil, düzgün öyrənmə strategiyalarını bilmədiklərindən əziyyət çəkirlər. “Öyrənməyi öyrənmək” öz öyrənmə prosesini dərk etmək və bu prosesi təkmilləşdirəcək üsulların tətbiq edilməsidir. Bu bacarığın inkişafı öyrənənlərə həm akademik, həm də peşəkar həyatda uğur qazanmaqda kömək edir. Azərbaycan tarixi dərslərində tələbələrin çətinlik çəkməsinin əsas səbəblərindən biri fakt və hadisələrin sadəcə əzbərlənməsi ilə məhdudlaşan ənənəvi tədris metodlarıdır. Bu zaman tələbələr hadisələrin səbəb-nəticə əlaqələrini, tarixi kontekstləri və bu biliklərin müasir cəmiyyətlə əlaqəsini qavramaqda çətinlik çəkirlər. Lakin “öyrənməyi öyrənmək” yanaşması bu çətinliyin qarşısını ala bilər. Bu metodun Azərbaycan tarixi kimi zəngin və çoxsəviyyəli bir fəndə tətbiqi, tələbələrin idrak fəallığını artırır, yəni onların dərslər zamanı düşünmə, təhlil etmə, sual vermə və öz fikirlərini əsaslandırma bacarıqlarını inkişaf etdirir. Məsələn, tələbələrə Azərbaycan tarixi ilə dünya tarixi arasında tarixi qarşılıqlı təsiri araşdırmaq və bu mövzuda debat aparmaq tapşırıldıqda, onlar yalnız məlumat öyrənmir, həm də həmin məlumatlarla düşünür və yeni nəticələr çıxarmağa çalışırlar.

1. Fokuslanmış və yaygın düşüncə rejimləri

Tədqiqatlara əsasən iki əsas düşüncə rejimi ayırd edilir: fokuslanmış rejim – bilincli və cəmlənmiş düşüncə, və yaygın rejim – rahat, qeyri-şüuri düşüncə. Səmərəli öyrənmə bu iki rejim arasında keçid etməklə mümkündür. Məsələn, çətin bir problemi həll edə bilmədikdə fasilə vermək və yaygın düşüncəyə imkan yaratmaq bəzən daha yaradıcı həllər ortaya çıxarır. Effektiv öyrənmə bu iki rejim - fokuslanmış diqqət və yaygın düşüncə - arasında balanslı keçid etməklə mümkündür. Məsələn, çətin bir problemi həll etməyə çalışarkən uzun müddət fokuslanmış şəkildə çalışmaq bəzən yorğunluğa

və blokadaya səbəb ola bilər. Belə hallarda fasilə vermək, zehni rahatlatmaq və yaygın düşüncə rejiminə keçmək - yəni fikir sərbəstliyinə, assosiasiyalara və əlaqəsiz informasiyaların birləşməsinə imkan yaratmaq - daha yaradıcı və effektiv həllərin ortaya çıxmasına kömək edir. Bu proses beynin müxtəlif hissələrinin əməkdaşlığını artıraraq yeni perspektivlər və innovativ ideyalar formalaşdırır. Buna görə də “öyrənməyi öyrənmək” bacarığı təkcə məlumatın qəbulu deyil, həm də bu iki zehni rejim arasında düzgün keçid etməyi bacarmaqdır. Bu yanaşma tələbələrə mürəkkəb mövzuları daha rahat mənimsəmək və problemləri həll etmək üçün vacib bir strategiya təqdim edir. Ali təhsilin inkişafının müasir tendensiyası onun müəllimdən tələbəyə yönəldilməsini nəzərdə tutur [2,s.145].

2. Aralı təkrar və xatırlatma təcrübəsi

Aralı təkrar məlumatların müəyyən aralqlarla, yəni vaxt fasilələri qoyularaq təkrar olunması prinsipinə əsaslanır və uzunmüddətli yaddaşın formalaşması üçün çox effektivdir. Bu üsulun məqsədi məlumatın yaddaşda möhkəm yerləşməsi üçün beynə kifayət qədər vaxt vermək və sonra həmin məlumatı yenidən xatırlatmaqdır. Aktiv xatırlatma isə materialın passiv olaraq təkrar oxunması əvəzinə yaddaşdan fəal şəkildə çağırılmasıdır. Bu proses sinaptik əlaqələri gücləndirir, məlumatın beyindəki möhkəmliyini artırır və unutma riskini azaldır. Aralı təkrar məlumatların müəyyən fasilələrlə təkrar olunması prinsipinə əsaslanır və uzunmüddətli yaddaş üçün effektivdir. Aktiv xatırlatma üsulu – yəni materialın təkrar oxunması əvəzinə yaddaşdan çağırılması – sinaptik əlaqələri gücləndirərək öyrənməni sabitləşdirir.

3. Parçalama və zehni yükün azaldılması

Parçalama məlumatları mənalı hissələrə bölmək üsuludur. Bu üsul koqnitiv yükü azaldaraq məlumatların işlənməsini asanlaşdırır. Azərbaycan tarixi dərslərində məlumatların həddindən artıq çox və mürəkkəb olması tələbələrin öyrənmə prosesini çətinləşdirə bilər. Bu zaman

parçalama üsulundan istifadə etmək effektiv olur. Parçalama məlumatları kiçik, mənalı və əlaqəli hissələrə bölmək deməkdir. Məsələn, Azərbaycan tarixində müxtəlif dövrlər, hadisələr və şəxsiyyətlər mövzuları ayrıca bölmələrə ayrılır və hər bölmə ayrı-ayrılıqda dərinləşdirilir. Bu üsul tələbələrin zehni yükünü azaldır, yəni beynin eyni anda qəbul edə biləcəyi məlumat miqdarını idarə etməyə kömək edir. Dərslərdə müasir təlim texnologiyalarından istifadə tələbələrə düşünməkdə-idrak prosesinə fəal cəlb olunmaqda, mürəkkəb vəziyyətlərin həlli yolunu tapmaqda mühüm əhəmiyyət kəsb edir [5, s. 90].

4. Metakoqnitiv və özünü tənzimləmə

Metakoqnitiv – yəni “düşüncə haqqında düşünmək” – insanın öz öyrənmə prosesini izləyərək lazım gəldikdə dəyişiklik etmə bacarığıdır. Özünü tənzimləyən öyrənənlər məqsədlər qoyur, irəliləyişlərini izləyir və nəticələrdən dərs çıxarırlar. Azərbaycan tarixi dərslərində metabilik bacarıqlarının inkişaf etdirilməsi tələbələrin yalnız faktları əzbərləməsi ilə kifayətlənməmələrinə, həm də öyrəndikləri tarixi hadisələri və səbəbləri dərk etmələrinə şərait yaradır. Nəticə olaraq, Azərbaycan tarixi dərslərində metakoqnitiv yanaşmanın tətbiqi tələbələrin özünü idarə edən, müstəqil və düşüncəli öyrənənlər kimi formalaşmasına dəstək verir.

5. Səhvlərin və çətinliyin rolu

Səhvlər və çətinliklər öyrənmə prosesinin təbii və zəruri hissəsidir və inkişaf üçün önəmli fürsətlər yaradır. Xüsusilə Azərbaycan tarixi kimi mürəkkəb və çoxşaxəli mövzuları mənimsəyərkən, tələbələr tez-tez anlaşılmazlıq və səhvlərlə üzləşirlər. Bu çətinliklər ilkin mərhələdə öyrənmə sürətini azalda bilər, lakin uzunmüddətli yaddaşın möhkəmlənməsi və daha dərin anlama üçün vacibdir. Arzu olunan çətinliklər – yəni öyrənəni bir qədər sınağa çəkən və rahatlıq zonasından çıxaran tapşırıqlar – tələbələrin tarixi məlumatları təkcə əzbərləmələrinə yox, həm də onları təhlil etmələrinə və öz mövqelərini formalaşdırmalarına kömək edir. Nəticədə, onlar səhvlərindən dərs çıxararaq daha çevik və dayanıqlı öyrənənlərə çevrilirlər.

Azərbaycan tarixi dərslərində müəllimlərin rolu tələbələri səhvlərdən qorxmadan öyrənməyə təşviq etmək, onların çətinlikləri qəbul etmələrini və bu prosesdə motivasiyalarını qoruyub saxlamaqlarını təmin etməkdir. Bu, uzunmüddətli akademik və şəxsi inkişaf üçün vacibdir. Ümumiyyətlə, idrak prosesinin məntiqi təhsil məqsədlərinə çatmağa tabedir [3].

Müasir gəncləri peşə seçimi ilə təhlillərə əsasən 3 qrupa ayırırlar [1, s.25].

Nəticə: Ali məktəblərdə bu yanaşmalar tələbələrin dərindən öyrənmə qabiliyyətlərini artırır və onların akademik performansını yaxşılaşdırır. Öyrənməyi öyrənmək bacarığı 21-ci əsrdə uğurlu olmağın təməlidir. Təvsiyə olunur ki,

- Universitet müəllimləri dərs planlarında bu alətləri sistemli şəkildə daxil etsinlər.
- Tarix dərsləri sadəcə keçmişin öyrənilməsi kimi deyil, həm də müasir problemlərin analizi üçün zəmin kimi təqdim edilsin.
- Tələbələrə metakoqnitiv və özünü qiymətləndirmə imkanları verilsin.
- Rəqəmsal texnologiyalardan istifadə genişləndirilsin [4]
- Problem əsaslı öyrənmə (PBL) modelləri tətbiq edilsin [6, s.279].
- Fənlərarası inteqrasiyaya üstünlük verilsin [4, s.91].
- Tələbələrin öz öyrənmə prosesinə cavabdeh olması təşviq edilsin. Müasir pedaqoji yanaşmaları və öyrənmə strategiyalarını [4, s.97] öyrədən müntəzəm təlimlər müəllimlərin professional inkişafını dəstəkləyər və onların tədris prosesinə yeniliklər gətirməsinə zəmin yaradır.

Problemin elmi yeniliyi. Səmərəli fikirlər irəli sürülmüş, aparılan araşdırmalar və tədqiqatlar məqalədə öz əksini tapmışdır.

Problemin aktuallığı. Ali məktəblərdə yeni təlim texnologiyalarından istifadənin imkanlarının araşdırılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Problem baxımından aktuallıq təşkil edir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Pedaqoqlar bu mövzu ilə bağlı tədqiqatlarında materialdan istifadə edə bilər.

Ədəbiyyat:

1. Bayramov, Ə.S. Sosial psixologiya. Dərslər / Ə.S. Bayramov, Ə.Ə. Əlizadə.-Bakı: Qapp-Poliqraf Korporasiyası,-2003.-356s.
2. İsmayılova T. Tələbələrin idrak fəallığının yüksəldilməsində Azərbaycan tarixinin tədrisinin mövcud proqram və ədəbiyyatlarda təhlili vəziyyəti// Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun Elmi Əsərləri, 2024.№2,s.144-147

3. İsmayılova T. Azərbaycan tarixinin tədrisi zamanı tələbələrin idrak fəallığının yüksəldilməsində tarixi ədəbiyyatın imkanları və rolu // Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun Elmi Əsərləri , 2024. №3. -s.89-92
4. İsmayılova, T.F. Kurikulum. Yeni təlim texnologiyaları. Dərs vəsaiti. Mütərcim/T.F. İsmayılova. - Bakı, 2020. -296 s.
5. Nəzərov, A.M. Müasir təlim texnologiyaları: Dərs vəsaiti. ADPU-nun nəşri /A.M. Nəzərov. -Bakı, 2012. -103s.
6. Rüstəmov, F.A. Ali məktəb pedaqogikası. Magistratura pilləsi üçün dərslik / F.A. Rüstəmov, T.Y. Dadaşova -Bakı: Nurlan, -2007. -567s.

Redaksiyaya daxil olub: 22.09.2025.